

Розділ XI

ЦЕРКОВНЕ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

УДК 94(477.51-25)«1920»

НЕПОТЕНКО І.В.

Троїцький монастир у Чернігові у 1920-х рр.: доля пам'ятки та особливості функціонування

На прикладі Троїцького монастиря у Чернігові прослідковано долю релігійних закладів у ході реалізації антирелігійної політики радянського керівництва у 1920-х роках і запровадження «радянського» способу життя, схарактеризовано використання монастирських приміщень й охарактеризовано особливості їхнього функціонування.

Ключові слова: Троїцький монастир, дитячі притулки, будинки для біженців, музей, інвалідне містечко.

Бойові дії доби визвольних змагань 1917–1919 років завершилися встановленням у країні радянської влади. У Чернігові остаточно вона була утверджена у листопаді 1919 р. Новоспечене радянське керівництво розпочало впровадження «радянської» моделі життя. Однак, на початковому етапі воно зіткнулося з низкою проблем. З переходом у мирне русло існування постала необхідність відновлення міста, яке перебувало у стані занедбаності та розорення. Крім того, місто огорнула житлова криза, викликана руйнуванням значної частини житлового фонду [1]. Практично кожна друга будівля потребувала ремонту, а третина взагалі не була придатною для подальшої експлуатації [2].

Перед місцевим керівництвом постало завдання забезпечення житлом городян. Однак, ситуація ускладнювалася ще й тим, що, крім помешкань, для чернігівців необхідно було знайти приміщення для розміщення новоутворених радянських установ і організацій. Одним із перших кроків стала націоналізація житлового фонду міста. Всі будівлі оголошувалися державною власністю. Однак, через порожню скарбницю та неможливість відбудувати житловий фонд влас-

ним коштом, дозволена була оренда приміщень. Відтак більшість будівель, які отримували радянські установи, переходили їм на правах оренди, зобов'язуючи тимчасових користувачів власним коштом здійснювати ремонт. З огляду на житлову кризу будь-яке приміщення, яке виявлялося хоча б частково придатним до експлуатації, надавали під радянські установи. У першу чергу їх почали розміщувати у колишніх дореволюційних закладах, змінивши їхнє функціональне призначення. Такими серед них були і храми та монастирські комплекси.

До революції церква відігравала важливу роль у житті людей, маючи на них неабиякий вплив, а релігійні вірування були важливою складовою їхнього побутування. Радянське керівництво розпочало наступ на церкву, вбачаючи у ній організацію, яка користувалася неабияким авторитетом серед населення, та конкурувала з діючою владою за вплив на суспільство. Одним із завдань, яке ставила перед собою радянська влада, був підірив авторитету церкви та викорінення релігійних вірувань з життя людей. Першим кроком на шляху до поставленої мети став декрет Ради Народних Комісарів УСРР від 22 січня 1919 р. про відокремлення церкви від держави. Храми закривалися, а місцеві релігійні установи за наказами губвиконкомів проголошувалися «народним достоянням» [3]. Відтак частина релігійних установ пустувала, а колишні монастирі виявилися зручними для розміщення різних установ.

У Чернігові знаходилося два монастирі, які, після приходу до влади більшовиків, перейшли у власність держави. Один із них – Троїцький. Монастирський комплекс було сформовано ще у XVII–XVIII ст. За сприяння місцевого комітету пам'яток старовини та мистецтва він був визнаний таким, що мав історико-архітектурну цінність і був включений до переліку підохоронних [4]. Історико-культурними було визнано всі приміщення, що знаходилися на території монастиря, а також башти муру навколо обителі [5]. Будівлі заборонялося перебудовувати та змінювати їхній первісний вигляд.

До складу Троїцького монастиря входили: головний Свято-Троїцький храм, Введенська церква з трапезною, будинок архієрея, три келійних корпуси (північно-східні, південно-західні та південні), дзвіниця, господарчий корпус і кілька сараїв. У 1920-х роках на його території знаходилися різні радянські установи: дитячі будинки, музей, релігійна община, інвалідне містечко.

Першими радянськими закладами, які було відкрито у колишньому монастирі, стали дитячі будинки. Це був новий тип навчальних установ, створених за радянської влади. Потреба у них виникла у зв'язку із зовнішніми та внутрішніми катаклізмами першої третини ХХ ст. Перша світова та громадянська війни, голод, зміна влади не пройшли безслідно. Наслідком стала не лише деформована економіка, перебудова політичної системи, утвердження ідеоло-

гії, але й зміна соціальної структури населення, внаслідок чого виникла нова категорія – безпритульні. В масі своїй до них належали діти, що втратили батьків під час війни чи голоду.

Безпритульність сприймалася як небажане та неприйнятне у радянському суспільстві соціальне явище, а тому, потребувало викорінення. Беручи на себе зобов'язання опіки над бездомними дітьми, радянське керівництво переслідувало кілька цілей. По-перше, ліквідувати нову маргінальну групу, яка не вписувалася в радянську стратифікацію населення, а по-друге, узаконити цілодобовий нагляд за тисячами дітей, виховуючи їх за «радянськими» принципами. Для реалізації задуманого у кожному місті створювалися мережі дитячих установ, покликана забезпечити належні умови для проживання та навчання бездоглядних дітей. Впровадження у життя в 1920-х роках заходів і постанов «Про охорону дитинства» [6], «Про відкриття дитячих будинків» [7], «Про міри боротьби з дитячою безпритульністю» [8], «Про наділення земель дитячим закладам» [9], «Про проведення тижнів допомоги» [10], «Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю» [11], «Про установи соціального виховання для дефективних дітей і підлітків» [12] щодо налагодження роботи новостворених органів захисту безпритульних і ліквідації цього асоціального явища надавало можливість забезпечити бездомних дітей житлом, одягом, їжею й опікою.

Зміст цієї роботи полягав у вилученні безхатченків з вулиць і відправленні їх до дитячих установ на тимчасове або постійне проживання. Однак, боротьба з безпритульністю ускладнювалася голодом. У 1921 р. у Чернігові вже діяло 9 дитбудинків і дитмістечко для безпритульних Чернігова та губернії. Поступово чисельність дитбудинків зросла до 14. З початком голоду в губернських містах, у яких голод не набув катастрофічних масштабів, почали створювати дитбудинки для біженців – т.зв. будинки очікування, тимчасові притулки для дітей. У 1921–1922 роках у Чернігові було відкрито 3 таких дитбудинки, ще 3 місцевих дитбудинки для безпритульних дітей міста були трансформовані у «дитбудинки Поволжя». Загалом із 6 «дитбудинків Поволжя» – 2 було облаштовано на території колишнього Троїцького монастиря [13]. Крім того, у Чернігові було створено два бараки, призначені для проживання дітей і дорослих [14]. Місцеві дитбудинки для голодуючих були розраховані в основному на дітей з Поволжя, а також біженців з інших губерній (Херсонської, Миколаївської, Донецької). Однак левова частка дітей прибувала з Уфи [15]. Водночас кількість біженців з Чернігівської губернії була незначною.

5 вересня 1921 р. до Чернігова прибула перша партія дітей із Самарської губернії, що відбулося раніше запланованого строку. Це завадило створенню необхідних умов для проживання біженців з Поволжя. Відтак на момент їхнього прибуття помешкання виявилися недоукомплектованими та не до

кінця переобладнаними відповідно до нових потреб. Окрім того, до міста прибувало більше запланованої кількості дітей, що породжувало перенаселеність будинків, призводячи до скорочення житлового простору для кожного з них та неможливості забезпечення належних умов [16].

Частину дітей із Самарської губернії було переведено до одного з «дитбудинків Поволжя» на території колишнього монастиря. Це був дев'ятий «дитбудинок Поволжя» [17]. Він був відкритий у 1921 р. та розташовувався у колишніх покоях архієрея, які склалися з 5 кімнат, передньої, кухні, клозету та комори на нижньому поверсі. Кімнати були доволі просторими, однак, темними, оскільки у віконних рамах замість звичайного скла було різнокольорове. Чотири з п'яти кімнат були зайняті дітьми: у трьох було розміщено спальні, у одній з кімнат було облаштовано їдальню, ще одна залишалася вільною. У 1921 р. до дитбудинку заселили 37 дітей (23 дівчинки та 14 хлопців). Всі вони були шкільного віку, однак із різним рівнем освіченості. Діти до міської школи не ходили, вчителька приходила безпосередньо до будинку, де проводила з ними заняття. Дітей обслуговували 2 кухарі, прибиральниця, кравчині, кочегар та столяр. Кожна дитина мала своє ліжко з матрацом. Діти були забезпечені певним одягом – дівчата отримували після поселення сукню, сорочку, хустку та черевики, а хлопці – брюки, сорочку, тужурку та шапку [18]. За два роки чисельність дітей зросла майже втричі [19].

Ще один дитбудинок для біженців – четвертий «дитбудинок Поволжя», що знаходився на території Троїцького монастиря, виник на базі гуртка для дефективних дітей. Гурток був утворений ще в 1920 р. та розташовувався у домовій церкві. До нього потрапляла частина дітей з вадами після двотижневого перебування в одному з приймальних розподільчих закладів та на основі рішення медичної комісії. Решта – до одного з шести дитбудинків для дітей, що мали проблеми зі здоров'ям, створених на початку 1920-х років [20]. Приміщення, у якому мешкали діти, було невеликим. Воно складалося з двох спалень (однієї – для дівчат, іншої – для хлопців), їдальні, а також передньої та кімнати для виховання. Однак, вбиральні та кухні виділено для них не було. Відтак вони користувалися загальною братською кухнею [21]. У будинку мешкало 20 дітей, віком 5–12 років [22]. Однак, кількість дітей, які приїздили з голодуючих губерній, поступово збільшувалася. Діночі «дитбудинки Поволжя» були переповнені і не здатні були прийняти новоприбулих. Тому, вирішено було підселяти дітей-біженців до дитбудинків, розрахованих на чернігівських безпритульних. Одним із трьох таких дитбудинків і став гурток для дефективних дітей [23]. Менше, ніж за рік кількість біженців у гуртку збільшилася до 80 % від загальної кількості вихованців і 1 травня 1921 р. його було трансформовано у четвертий «дитбудинок Поволжя». Таким чином, у дитбудинку мешкали як

здорові, так і діти з вадами розвитку разом. Зі збільшенням чисельності вихованців четвертого «дитбудинку Поволжя», а відтак і необхідності у додатковій житловій площі, для них було виділено частину будівлі колишнього будинку архієрея. У 1923 р. у дитбудинку загалом мешкало 87 дітей, а після ліквідації у 1923 р. одного з «дитбудинків Поволжя» частина дітей була переведена до четвертого «дитбудинку Поволжя» і загальна чисельність дітей у ньому зростає до майже 100 [24].

За кілька років існування умови проживання у четвертому «дитбудинку Поволжя» суттєво погіршилися. Через відсутність ремонту вибите скло у вікнах ніхто не вставляв, їх просто завішували ганчірками, кілька печей не функціонувала, двері були поламані, частина меблів не була придатною для подальшої експлуатації. Дитбудинок не мав прибиральниці, тому на його території було брудно [25]. Проте в обох «дитбудинках Поволжя» була електрика [26]. До введення в експлуатацію у 1929 р. додаткової електростанції, у дитячих закладах струм подавали винятково у кімнати загального користування – їдальні, кухні, ванни та школи [27]. Коридори та сходи не освітлюються [28]. До монастиря було підведено водопровід, а на території комплексу було встановлено водопровідний кран. Однак, взимку водою користуватися можливості не було, тому що кран замерзав. Для забезпечення найнеобхідніших потреб необхідно було йти до криниці чи брати воду з однієї з водорозбірних будок міста [29].

Взимку будинки обігрівалися за допомогою печей. Добова норма для печей кожного дитячого закладу складала «6 тоненьких паличок» [30]. У холодну пору року температура у четвертому дитбудинку Поволжя не перевищувала +4° С. З огляду на паливну кризу у дитбудинку економили дрова, тому на період холодів дітей – задля економії – переселяли у одну кімнату.

У перший рік функціонування будинку кількість фінансування була достатньою для утримання вихованців. Однак, поступово розпочалося скорочення асигнувань, що позначилося на їхньому побутуванні. Щодо одягу та білизни, то рівень їхньої забезпеченості був різний. Предметами одягу та взуття вихованці дитбудинків Чернігова були забезпечені нерівномірно [31]. Одяг видавали або в міру зношеності, або раз на рік, відповідно до норм постачання. Передбачалося, що серед інших речей, раз на рік кожен вихованець дитбудинку мав отримати 3 пари постільної білизни, 3 рушники, 3 пари панчіх, 2 сукні зимові та 2 літні, 1 пальто, 2 пари взуття, шапку, кепку та 3 носовички [32]. Однак, реалії були далекими від задекларованих норм. У 1923 р. у четвертому «дитбудинку Поволжя», де мешкало 63 дитини, верхній одяг мала половина дітей, а постіль і посуд – чверть [33]. Щодо засобів гігієни, то діти отримували мило, рідше – зубні пасти та щітки. Лазня знаходилася неподалік

колишнього монастиря – за два будинки. Однак, взимку діти її практично не відвідували, оскільки близько половини з них не мали взуття, відтак їм не було в чому до неї дістатися. Враховуючи таку ситуацію, дітей мили на території колишнього монастирського комплексу у баліях [34].

У перші роки існування дитячих закладів для безпритульних на харчування на одного вихованця дитбудинку міста виділося 9 руб. на місяць, тобто 30 коп. в день, а на одяг – 40 руб. на місяць [35]. Поступово розпочалося зменшення фінансування викликане переходом винятково на існування за рахунок місцевих асигнувань. Задля економії була знижена норма харчування на кожного з утриманців і на 1923 р. вона становила на день на одного: жирів – 6 золотників¹, м'яса – 1/6 фунта, цукру – 4 золотників, згущенки – 6 золотників. З 1923 р. припинили давати дітям білий хліб. Крім того, відтепер харчування для всіх було однакове та вже не ділилося на дієтичне та посилене. Це породжувало крадіжки серед вихованців. Окрім того, спостерігалися «ходіння на базар за хлібом», тобто діти почали просити милостинно [36].

Усі дитбудинки мали розпорядок дня. Розклад складали таким чином, аби весь час вихованці дитбудинків були задіяні у суспільно корисних заняттях (дитсадок для молодших дітей, школа, клуби – для старших) та трудовій діяльності (прибирання, чергування у їдальнях) [37]. Оскільки більшість дитячих закладів міста розташовувалися у колишніх житлових будинках, то земельні ділянки, як і у чималой кількості власників садиб, знаходилися неподалік від них. Розмір городу для кожного дитячого закладу не перевищував 10 десятин [38]. Крім того, у кожному дитбудинку було декілька майстерень, у яких старші діти працювали на замовлення та задоволення внутрішніх потреб: дівчата шили одяг, а хлопці виготовляли меблі. У той же час, молодші, віком 10–11 років, займалися домашніми справами: прибирали у кімнатах і прали білизну [39]. Неподалік Троїцького монастиря також був город, де діти разом із дорослими доглядачами вирощували овочі.

Діти-біженці вставали о 8 год. ранку, о 9 год. вони снідали, потім відбувалися заняття в школі. Однак, у будинку залишалися чергові діти, які брали участь у підготовці обіду та ті, які займалися прибиранням кімнат. Діти-біженці, які проживали у четвертому «дитбудинку Поволжя», на відміну від тих, які мешкали у дев'ятому дитбудинку, відвідували одну з місцевих чернігівських шкіл. Це були діти віком 9–13 років. Хоча їх по класах ділили не за віком, а за рівнем знань на п'ять груп: піднульову, нульову, першу та другу та татарську. У кожній з груп навчалось від 10 до 20 осіб [40]. Після обіду у дітей був вільний час, у ході якого вони займалися ремонтом білизни й одягу. Потім вони навчалися в гуртках, де співали, малювали, ставили вистави, що

¹ 1 золотник – близько 4 г.

також були облаштовані на території монастирської садиби у південних келіях, що розташовувалися поряд із колишнім будинком архієрея. Ввечері вони робили домашнє завдання, о 20 год. – вечеряли, а о 22 год. – лягали спати [41]. У дні радянських свят діти готували святкові концерти та вистави. Крім того, у переддень того чи іншого свята, біженці, як і решта безпритульних, отримували подарунки. Зокрема, за кілька днів до чергової річниці Жовтневої революції, у 1923 р., діти, що мешкали у «будинках Поволжя» на території колишнього Троїцького монастиря, отримали ковзани.

Понад третину від усіх безпритульних Чернігова склали діти-біженці. Так, у 1923 р. загалом в усіх притулках Чернігова проживало 1758 дітей, з них 675 у «будинках Поволжя». На території Троїцького монастиря у двох дитбудинках Поволжя мешкала майже половина усіх дітей-біженців [42]. З 1923 р. розпочалася поступова реєвакуація дітей-біженців на батьківщину, в той же час здійснювалося й розвантаження безпритульних дітей Чернігова, тобто повернення напівсиріт рідним або передача круглих сиріт на виховання у сільську місцевість [43]. Кожна дитина, яку відправляли додому отримувала «полное обмундирование», тобто вона забезпечувалася одягом і взуттям. Реєвакуація тривала більше року, оскільки місцеве керівництво повинно було віднайти кошти для придбання необхідних речей. Перша реєвакуація дітей з дитбудинків, що знаходилися у Троїцькому монастирі розпочалася у 1923 р., коли з дев'ятого «дитбудинку Поволжя» додому було відправлено 21 дитину, а з четвертого – близько півсотні [44]. Після реєвакуації усіх дітей наприкінці 1924 р. обидва дитбудинки Поволжя припинили функціонувати [45].

Окрім дитбудинків на території монастирського комплексу функціонували й інші установи, зокрема, музей поміщицького побуту. Він був створений у 1921 р. за сприяння комітету охорони пам'яток старовини та мистецтва й був розташований у колишніх келіях монастиря. Експозиція була сформована на основі речей, які були надані комітетом [46]. Це були речі, що склали історико-художню цінність і надійшли до комітету під час конфіскації речей, що здійснювалася у Чернігові в 1919–1920-х роках, такі як меблі, одяг і предмети розкоші. Музей поміщицького побуту був одним з п'яти музеїв, що діяв на території Чернігова. Радянське керівництво активно залучало робітників і службовців, а також учнів до відвідування музею. Внаслідок цього кількість відвідувачів музею щорічно збільшувалася. Зокрема, у 1922 р. у цьому музеї побувало 942 особи, а вже за рік – 2100 [47]. Музей діяв до 1926 р., коли внаслідок об'єднання діючих у Чернігові п'яти музеїв було утворено Чернігівський державний музей. Його було розміщено у будівлі колишнього Селянського банку (зараз обласна універсальна бібліотека ім. Короленка).

У 1920-х рр. на території Троїцького монастиря знаходилося кілька дерев'яних сараїв. У деяких порожніх приміщеннях планувалося розмістити скотобазу, яка знаходилася на території міської водокачки. Однак необхідність у перенесенні виникла у зв'язку з забрудненістю та близькістю до р. Стрижень, з якої городяни брали воду. В 1923 р. Губпродком неодноразово порушував це питання. Проте через занедбаність сараїв і за відсутності фінансування на їхній ремонт, ідея реалізована не була [48].

Колишній головний храм монастиря – Свято-Троїцький – після ліквідації Троїцького монастиря планувалося передати на облік губернському музею разом з усім церковним начинням як історичну пам'ятку. Проте губмузей не мав необхідних матеріальних ресурсів для підтримання його у належному стані, тому вирішено було віддати храм релігійній общині, яка б займалася його впорядкуванням [49]. Станом на середину 1920-х років у різних общинах міста перебувало 4169 осіб. Найбільше городян було у старослов'янських общинах, що становили понад половину від загальної кількості віруючих (2634). Старослов'янські общини були при дев'яти храмах Чернігова, один із них знаходилася при Троїцькому монастирі. У цій общині нараховувалося 208 членів. Загалом при церквах старослов'янські общини об'єднували віруючих у кількості від півсотні до тисячі [50]. Община при монастирі займала північно-східні келії [51]. Вона функціонувала тут до 1927 р., коли згідно з постановою Ради Народних Комісарів УРСР «Троїцьку церкву у Чернігові було визнано історико-культурною пам'яткою Всеукраїнського значення» [52]. Відповідно у ній було заборонено проводити богослужіння.

Останнім закладом, який було розміщено у Троїцькому монастирі стало інвалідне містечко. Воно було утворене у 1926 р. на основі об'єднання кількох будинків інвалідів у Чернігові. Інвалідне містечко було створено з метою забезпечення найнеобхідніших потреб інвалідів [53]. Перший інвалідний будинок у Чернігові було відкрито ще на початку 1920-х років. Це був будинок інвалідів ім. Шильмана й Уринсона, який розташовувалося на розі вулиць П'ятницької та Воскресенської (сучасна вул. Чернишевського) [54]. До 1926 р. інвалідів кілька разів переселяли до інших приміщень. Потім його разом із кількома іншими будинками інвалідів, відкритими у першій третині 1920-х років, було об'єднано в інвалідне містечко. Постала необхідність у виділенні будівлі, здатної вмістити загалом понад 150 осіб. Вирішено було виділити кілька приміщень на території Троїцького монастиря, які на середину 1920-х років ніким не використовувалися [55]. Для розміщення усіх мешканців інвалідного містечка було надано будівлю Введенської церкви та перший поверх двоповерхового будинку архієрея – приміщення, що складалося з 16 кімнат [56]. У інвалідному містечку проживали інваліди різних категорій – праці, війни, а також інва-

ліди богадільні. Останні склали левову частку від загалу (понад 70 %) [57]. Інвалідне містечко було розраховано на 170 осіб. Упродовж 1926–1929 років кількість мешканців у ньому коливалася в межах 150–170 осіб [58]. Так, у 1929 р. тут проживало 154 особи, з яких інвалідів війни та праці було 35 (чоловіків – 30, жінок – 5), інвалідів богадільні – 119 осіб (чоловіків – 30, жінок – 87) [59].

Однак приміщення, у яких вони мешкали, були малоприсадибними для життя. Це були темні, вогкі та брудні помешкання. Особливо незручною була будівля колишньої церкви, у якій проживало 50 старих жінок [60]. З огляду на антисанітарний стан у багатьох мешканців були блохи. Крім того, не вистачало простирадл і одягу. Через відсутність достатньої кількості матраців, деякі з них спали на соломі. Білизну у них змінювали щотижня, постіль – раз на два тижні [61]. Не було облаштовано і клозету [62].

Мешканці інвалідного містечка скаржилися на одноманітність їжі. Харчування включало крупи, картоплю, хліб і деякі з жирів. Норма продуктів на одного інваліда на день складала: хліба – $\frac{3}{4}$ фунта, круп – 32 золотника, жиру – 6 золотників, коренеплодів – 48 золотників, картоплі – $1\frac{1}{2}$ фунта. Цукор видавали раз на місяць – $1\frac{1}{2}$ фунта цукру-рафінаду чи $\frac{1}{2}$ фунта цукру-піску на кожного. Таким чином, на одного мешканця на їжу витрати становили 8 руб. на місяць. На одягу виділялося 20 руб. на рік [63].

Необхідно було провести ремонт приміщень і вжити заходів задля покращення умов життя інвалідів. Через кілька років проживання інваліди зверталися з проханням надати їм іншу будівлю, однак, до кінця 1920-х рр. це прохання так і не було реалізовано. Пропонувалося навіть замість інвалідного містечка розмістити на території колишнього монастиря залізничну станцію [64].

Таким чином, після встановлення радянської влади чимало дореволюційних закладів припинили своє існування, а будівлі, у яких вони були розміщені, почали виконувати інші функції. Активно закривалися і релігійні установи. Враховуючи економічні проблеми, житлову кризу та антирелігійну діяльність радянського керівництва стало можливим відкриття на території Троїцького монастиря низки радянських установ. У 1920-х роках монастир як релігійна установа не діяв, все ж на території монастирського комплексу продовжувало виривати життя, хоча й у незвичному для мешканців Чернігова руслі.

Джерела та література

1. Державний архів Чернігівської обл. (далі – ДАЧО), ф. Р-305, оп. 1, спр. 1200, арк. 9.
2. Там само, ф. Р-90, оп. 1, спр. 22, арк. 12; ф. П-10, оп. 1, спр. 145, арк. 106.
3. Там само, ф. Р-15, оп. 1, спр. 110, арк. 26.
4. Сборник обязательных постановлений, приказов и объявлений Губисполкома, действующий на территории Черниговщины в 1924–1925 гг. – Чернигов : Изд-во «Пролетарий», 1925. – С. 61, 83–84.
5. ДАЧО, ф. Р-792, оп. 2, спр. 366, арк. 1-4; Сборник обязательных постановлений... – С. 61, 83-84.

6. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1920. – 15 мая. – С. 433.
7. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1920. – № 15 (июнь). – С. 251.
8. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1921. – № 11 (июнь). – С. 73.
9. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 1 (январь). – С. 34.
10. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1924. – частина 5 (березень). – С. 28.
11. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1928. – частина 66 (лютий). – С. 271.
12. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1929. – № 27 (листопад). – С. 105.
13. ДАЧО, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1466, арк. 171.
14. Там само, ф. Р-17, оп. 1, спр. 112, арк. 448; ф. Р-593, оп. 1, спр. 825, арк. 9; ф. Р-792, оп. 1, спр. 363, арк. 12.
15. Там само, ф. Р-593, оп. 1, спр. 825, арк. 9.
16. Обследование детских учреждений // Красное знамя (Чернигов). – 1923. – 29 января. – с. 2.
17. ДАЧО, ф. Р-17, оп. 1, спр. 2, арк. 2; ф. Р-593, оп. 1, спр. 608, арк. 1.
18. Там само, ф. Р-15, оп. 1, спр. 55, арк. 60; ф. Р-305, оп. 1, спр. 1246, арк. 9; ф. Р-593, оп. 1, спр. 262, арк. 3; спр. 608, арк. 29.
19. Там само, ф. Р-593, оп. 1, спр. 825, арк. 9.
20. Там само, спр. 1796, арк. 21.
21. Там само, спр. 210, арк. 15.
22. Там само, спр. 30, арк. 12; спр. 1493, арк. 1.
23. Там само, ф. Р-17, оп. 1, спр. 2, арк. 2.
24. Там само, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1466, арк. 171, 437.
25. Там само, спр. 1796, арк. 61.
26. Там само, спр. 1466, арк. 824.
27. Там само, ф. Р-305, оп. 1, спр. 1224, арк. 10.
28. Там само, ф. Р-745, оп. 1, спр. 9, арк. 60.
29. Там само, ф. Р-1758, оп. 1, спр. 215, арк. 67.
30. Там само, ф. Р-319, оп. 1, спр. 238, арк. 19.
31. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 5, оп. 1, спр. 1875, 138 арк.
32. ДАЧО, ф. Р-1758, оп. 1, спр. 215, арк. 77.
33. Там само, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1796, арк. 61.
34. Там само, спр. 1466, арк. 824.
35. Становище дитбудинків // Червоний стяг (Чернігів). – 1926. – 23 квітня. – С. 2.
36. ДАЧО, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1466, арк. 824.
37. Там само, ф. Р-319, оп. 1, спр. 238, арк. 19; ф. Р-600, оп. 1, спр. 762, арк. 60.
38. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 1 (январь). – С. 34.
39. ДАЧО, ф. Р-745, оп. 1, спр. 4, арк. 5.
40. Там само, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1466, арк. 311.
41. Там само, арк. 432.
42. Там само, ф. П-10, оп. 1, спр. 686, 61 арк.; ф. Р-15, оп. 1, спр. 55, арк. 60; ф. Р-593, оп. 1, спр. 608, 29 арк.; ЦДАВО України, ф. 342, оп. 2, спр. 419,
43. ДАЧО, ф. Р-319, оп. 1, спр. 234, арк. 7.
44. Там само, спр. 989, арк. 615; спр. 1466, арк. 824; ф. Р-593, оп. 1, спр. 1481, арк. 4.

45. Там само, ф. Р-319, оп. 1, спр. 1224, арк. 78; ф. Р-745, оп. 1, спр. 4, арк. 10; Обследование детских учреждений // Красное знамя. – 1923. – 29 января. – С. 3.
46. ДАЧО, ф. Р-593, оп. 1, спр. 351, арк. 10, 16; НАИЗ «Чернігів стародавній», інвентаризаційний номер 21516, інвентаризаційна справа по вул. Толстого буд. 92-Е м. Чернігова район Новозаводський, квартал № 156, 46 арк.; НАИЗ «Чернигов древний», Д д – 1815 / П, Пекарня. Памятник архитектуры XVIII в. Юго-восточный корпус Троицко-Ильинского монастыря в Чернигове. – К., 1984. – Том 5. – 29 арк.
47. ДАЧО, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1528, арк. 187; ф. Р-792, оп. 1, спр. 363, арк. 9.
48. Там само, ф. Р-67, оп. 5, спр. 117, арк. 167; ф. Р-792, оп. 1, спр. 795, арк. 7.
49. Там само, ф. Р-17, оп. 1, спр. 19, арк. 4.
50. Там само, ф. Р-67, оп. 1, спр. 285, 20 арк.
51. Там само, арк. 4.
52. Там само, ф. Р-65, оп. 1, спр. 620, арк. 140-141, 150.
53. Там само, ф. П-10, оп. 1, спр. 283, арк. 102.
54. Там само, ф. Р-792, оп. 1, спр. 798, арк. 8.
55. Там само, ф. П-10, оп. 1, спр. 283, арк. 102; НАИЗ «Чернигов древний», Д д – 1815 / П, Пекарня. Памятник архитектуры XVIII в. Юго-восточный корпус Троицко-Ильинского монастыря в Чернигове. – К., 1984. – Том 5. – 29 арк.
56. Переведення інвалідного містечка // Червоний стяг (Чернігів). – 1928. – 10 квітня. – С. 4.
57. ДАЧО, ф. П-10, оп. 1, спр. 283, арк. 102.
58. Там само, ф. Р-90, оп. 1, спр. 67, арк. 38.
59. Там само, ф. П-10, оп. 1, спр. 283, арк. 102.
60. Переведення інвалідного містечка... – С. 4.
61. ДАЧО, ф. П-10, оп. 1, спр. 283, арк. 102.
62. Переведення інвалідного містечка... – С. 4.
63. ДАЧО, ф. П-10, оп. 1, спр. 283, арк. 102.
64. Переведення інвалідного містечка... – С. 4.

Непотенко И.В. Троицкий монастырь в Чернигове в 1920-е гг.: судьба памятника и особенности функционирования

На примере Троицкого монастыря в Чернигове прослежена судьба религиозных заведений в процессе реализации антирелигиозной политики советского руководства в 1920-е гг. и внедрения «советского» способа жизни, раскрыты способы использования монастырских помещений и охарактеризовано особенности их функционирования.

Ключевые слова: Троицкий монастырь, детские приюты, дома для беженцев, музей, инвалидный городок.

Nepotenko I.V. Trinity Monastery in Chernihiv in 1920s: destiny of the monument and features of functioning

On the example of Trinity monastery the activity of religious institution during anti-religious politics of soviet guidance in 1920th and introduction of «soviet» way of life is shown in the article. Besides, the methods of the usage of monastery apartments and the features of their functioning are described.

Key words: Trinity monastery, child's refuges, museum, shelter of invalids.

Надійшло до редакції: 09.04.2015 р.